

Piskopos Anania Caparidze

Mesheti

Gürcülerin islamlaştırması

Gürcistan kilisesinden koparılmış olan Gürcülerin tarihi kaderi hakkında kitap serisi

- I. Gürcistan yörelerinin islamlaştırması
- II. Meshilerin islamlaştırması
- III. Tatarlaştırma
- IV. Gürcü dilinin unutulması
- V. Müslüman Gürcülerin soyadları

Universal yayınevi

Tiflis 2008

Aziz İlya demişti ki, "Tarihin yeniden kurulması, milletin dirilmesi; geleceğin karanlıktan çıkması demektir." Piskopos Anania Caparidze'nin kaleme aldığı "Gürcistan kilisesinden ayrı kalan Gürcülerin tarihi kaderi" kitap serisi, halkımızın tarihi hafızasının yeniden dirilmesini amaçlamaktadır. Söz konusu olan eserlerde düşmanın tarafından işgal edilen Gürcistan'ın bazı yörelerinde yaşayan ve çeşitli nedenlerden dolayı milli kilisesini bırakmış olan Gürcülerin bahtından söz ediliyor, ki büyük kısmı maalesef yozlaşmış haline gelmişti.

Önümüzdeki eser, tarihi kaynaklara dayanarak Osmanlı Devleti ve İran tarafından işgal edilen başta Mesheti yöresi olmak üzere Gürcistan yörelerinin islamlaştırmasını; yani halk dilini kullanmış olursak "Tatarlaştırmasını"; ayrıca, onların tarafından Gürcü dilinin unutulmasını ve islamlaştırılmış soyadlarını anlatmaktadır.

Yayınevi, ESAB şirketi ve şirkette çalışanlara yardımcı olduklarından dolayı teşekkür edip onlar için dua ediyor.

Gürcistan yörelerinin islamlaştırması

Orta Çağda Gürcistan, oldukça büyük bir devlet olarak; Gürcüler ise kalabalık bir millet olarak tanınmaktaydı. 16.-18. yüzyıllar ülkede çok zor yaşanmıştı. Buna rağmen 19. yüzyılın başlarında Gürcüler, Kafkaslar Ötesinde en kalabalık bir millet olarak bilinmekteydi. Kara Deniz ile Hazar Denizi arasındaki nüfusun hemen hemen yarısını (% 40) Gürcüler oluşturmaktaydı.

14.-16. yüzyıllara ait bir Latince eserde İberia yani Gürcistan, kendi dili ve yazısı olan koskoca bir ülke gibi nitelendiriliyor (L.Tard, 16. yy. Macaristan ile Gürcistan ilişkileri, 1980, s.17).

Bu nedenle yabancılar, Gürcüstan kilisesinin başkanına bazan “bütün Doğunun Patriği” olarak hitap etmekteydi (O. Jujunadze, 16. yy. İlk yarısında Gürcistan’ın dış politikası tarihi üzerine, Gürcistan Krallığının dış... derlemesi, I, 1970, s. 16).

Osmanlı İmparatorluğu kurulduğu sırada Gürcüler değil yalnız Kafkaslar Ötesi’nin büyük kısmında, Küçük Asya’da Fırat, Çoruh ve Aras nehirleri ağzlarında da yaşamaktaydı. Gürcistan Krallığının o dönemde kendi etnik sınırları olmasına rağmen yine de onun sınırları Sevan gölüne kadar; ayrıca, Kaheti Krallığının sınırları ise Doğu Şeki’ye kadar varmaktaydı.

Gürcüler, Müslümanlığı kabul ettikten sonra Gürcüstan’ın toprakları da oldukça azalmıştı. Yüzyılın başlarında Samtshe-Saatabago’nun yüzölçümü 34 270 km² idi. Aynı zaman bu yörede kalabalık nüfus ve oldukça gelişmiş feodal ekonomisi bulunmaktaydı (Ş.Lomsadze, Samtshe-Cavaheti, 1995, s. 26). Demek ki, yüzölçümü bugünkü Gürcistan’ın yüzölçümünün (69 000 km²) yarısı kadardı.

Gürcülerin çok büyük sayısı İslamı kabul etmişti. Abhazya’da ve Kuzey Kafkasya’da yaşayan Müslüman Gürcülerin yanısıra Gürcistan’ın aşağıda sayılan yöreleri zoraki islamaştırmaya uğradı: Hereti, Lazistan, Doğu Kaheti, Mesheti, Aşağı Guria, Acaristan.

Kaheti Doğusundaki Berde’ye kadar uzandığı topraklar, eski Gürcüler tarafından kendi toprakları olarak görülüp oradaki ahali de yurttaşlar olarak sayılmaktaydı. Horenatsi’ye göre, Gürcülerin ülkesi Azize Nino tarafından Massagetler de dahil kutsallaştırılmıştı. Massagetler Hazar Denizi kıyısında yaşayan aşirettir. Ran ahali Gürcü kralı Bakar tarafından vaftiz edilmiştir. “Kartlis Tsoxovreba”ya göre (“Gürcistan Yaşantısı” – Gürcistanın eski tarihini anlatan derleme kitabı), “Berde’ye kadar Ran da Mirian’ın Krallığına dahil olmaktadır”. “Dolayısıyla, bu komşu ülkesine karşı Gürcülerin merakı doğaldır...” (N. Berdzenişvili, Gürcistan tarihi sorunları, 1990, s. 624).

Hereti daha da uzaklara kadar uzanmaktaydı. Burdaki Gürcistan sınırları Tetriskali nehrine ve Şemah dağlarına kadar yani Kür ve Aras nehirlerinin kavuştuğu yerlere kadar uzanmaktaydı. Mogolların salgını yüzünden Gürcistan’ın bu bölgesi Müslümanlığa diğerlerden önce geçmişti. Burada yani eski Saarışiano’da evvela Şeki; sonra ise de Nuh Hanlıkları oluşturulmuştu.

Hereti’den sonra çeşitli nedenlerden dolayı Doğu Kaheti’nin islamaştırılması gündeme gelmişti. Kaheti Krallığının en verimli toprakları Doğu Kaheti’de bulunduğundan dolayı bölgenin başkentleri (Zegam, Bazar-kalak) ve en önemli şehirleri (Balaken, Çar, Fifinet, Kah, Kurmuh) de burada bulunduğu gibi Giş Piskoposunun rezidansı da buradaydı. Doğu Kaheti ahali İslamı kabul ettikten sonra Hıristiyan Gürcülerin sayısı oldukça azalmıştı.

Aynı şey Lazistan için de geçerlidir.

Lazistan, uzun süre boyunca Bizans İmparatorluğunun etkisi altında kalıp bir süre İmparatorluğa dahil olmasına rağmen her zaman Gürcü ülkesi olarak bilinerek sonuna kadar yani islamaştırıldıktan sonra da böyle kalmıştı. Lazistan sonralarda Trabzon İmparatorluğu olarak da adlandırılmıştı. “Bu topraklarda çok eskiden Gürcü aşiretlerinin yaşaması şüphesizdir. Rumlar, Ermeniler ve başka gibi yabancı unsurlar burada ahalinin önemli kısmını hiç bir zaman oluşturamamıştı” (Ts. Batsaş, Etnolojik ve dini süreçler, 1988, s. 4).

Lazlar Kuzey-Doğu Anadolu gibi bütün Osmanlı İmparatorluğunun Kara Deniz bölgesinde çoğunluk halindeydiler. İslamaştırma süresinde Lazların bir kısmı bu sürecinden kurtulmak üzere Gürcü Ortodoks Kilisesinden Ermeni Apostolik Kilisesine veya Bizans Ortodoks Kilisesine bağlandı. Buna rağmen, Müslüman Lazların sayısı yüz binleri aşmıştı. Ts. Batsaş’a göre, Lazistan Gürcüleri Hıristiyanlığını korumak üzere Ermeni Apostolik Kilisesine; Katolik Kilisesine; çoğu zaman da Bizans

Ortodoks Kilisesine geçerek Müslüman yurttaşları gözünde Ermeni; Frenk veya Rumlu olurlardı. Gürcüler de dolayısıyla “Müslüman Gürcülerin Suni veya Şii olduğuna göre onları Tatar veya Türk olarak nitelemektedirler. Ermeni Apostolik Kilisesine bağlı olan Gürcüler Ermeni; Katolik Kilisesine bağlı olanlar Frenk; Yahudiliğe bağlılar ise Yahudi sayılmaktaydı” (Bregvadze N. A., 17. yy.Gürcistan ahalisi etnik bileşimi üzerine, Kafkasya etnografik derlemesi, VI, M., 1976, s. 248).

Rum Ortodoks Kilisesine bağlı olan Gürcüler bile ana dilinden ve milliyetinden mahrum olup onlara Yunan dili zorla okutulduğundan bu dönemde Gürcistan Apostolik Kilisesi, Gürcülüğün gerçek beşiği olmuştur. Ermeni Apostolik Kilisesine bağlı olan Gürcüler de aynı durumda idiler. Osmanlı İmparatorluğunda Gürcü Kilisesinin faaliyeti yasaklandıktan sonra da yalnız Müslüman Gürcüler ana dilini koruyabilmişti.

“Hıristiyan Lazlar gibi Rum Ortodoks Patrikhanesine bağlı olan yerli ahali yavaş yavaş Yunan adları ve soyadları alır; Yunanca ibadet eder; Kutsal Kitabı Yunanca okur; okullarda Yunanca okumaya mecburdu... Gürcü dili ile Laz şiveleri dinsizlerin dilleri olarak ailelerde de yasaklanmıştı.

Ana dilini ancak vaktiyle Gürcü Kilisesine bağlı olup sonralarda Müslümanlığa geçen Lazlar koruyabilmişler” (s. 43).

Gürcüler için Gürcü Ortodoks Kilisesinin ne kadar büyük önem taşıdığını bütün bunlar da ispatlamaktadır. Dünya Hıristiyanlığının kalesi olan Rum Ortodoks Patrikhanesine bağlı olanlar bile bu hallere düştükten sonra Müslümanlığa geçen Gürcüler o dönemde yeni kurulmuş olan ve çağdaş dünyada Türkiye Cumhuriyeti diye bilinen Osmanlı İmparatorluğunda ancak ve ancak etnik malzeme olarak görülmektedirler.

Acaristan ile Aşağı Guria (Kobuleti yöresi) 18. – 19. yy-larda tamamen islamlaştırıldıktan sonra aynı dönemde Hıristiyan Rusya İmparatorluğunun eline geçmesine rağmen bu açıdan hiç bir şeyin değişmemesi de bunun ispatıdır. Gerçi, bu dönemde Gürcü Kilisesinin otosefali kaldırılması ve gizlice ibadet eden Müslüman Gürcülerin Rus papazları tarafından Türk sayılması da bu sürece destek vermişti.

Gürcüstan’dan uzak olan İran’a, Faridan bölgesine sürgün gönderilip islamlaştırılan Gürcülerin tarafından milliyetleri korunurken tarihi vatanlarında kalan Meshiler, Lazlar, Doğu Kahetliler) tarafından milliyetleri tamamen kaybedilmesi gerçekten şaşılacak bir olaydır.

“1614 yılında İranlılar tarafından 30 000 kişi esir alınıp 1616 yılında 70 000 kişi katledilip 130 000 kişi esir alınmıştı... 1625 yılında isyan bastırıldıktan sonra 100 000 kadar kişi İrana sürgün edilmişti” (M. Fatemi, Farsi malzemeler, 1982, s. 17).

İrana sürgün gönderilen Gürcülere sahip çıkmayı hiç bir kilisenin amacı olmadığından onlar ne “frenkleşme” ne “ermenileşme” ne de “yunanlılaşma” tehlikesi karşısındaydılar. Böylece, milli bilinçleri sarsılmamıştı. Ayrıca, İrandaki Gürcülerin islamlaştırma işinden İranlı mollaları yerine Gürcü papazları sorumlu tayin edilmişti. Tabii ki onlar bu işle isteksizce meşgul olup vatandaşlarına yabancı dini Gürcüce öğretmekteydi. İranlı tarihçinin “Gürcüler yeni dine nefretle bağlandılar” dediği bundan dolayıdır. Aynı nedenlerle İranlı Gürcüler milliyetin ve dinin ayrı ayrı varolabilmesini kavramışlardı.

Gürcülerin belirli sayısı Kuzey Kafkasya’da da yaşamaktaydı. T. Miçbuan’a göre, bugünkü Kabardino-Balkar Cumhuriyetinde büyük sayıda Svanlar yaşamaktaydılar. İslamı kabul ettikten sonra Svanlar söz konusu olan bölgede milli bilincini tamamen yitirmişler. Gürcü Devletinin sınırları Kuzeye doğru uzanmaktaydı. Bu nedenle İnguş ve Çeçen soylarının bir kısmı kendilerini Gürcü asıllı saymaktaydı. Bu ülkelerde soylar, toplumsal düzenin esasıydı. Bazı soyların Gürcülüğü gibi önemli olaylar ve haberler nesilden nesile aktarılıyordu (E. Krupnov, İnguşetianın tarihi üzerine, 1939, s. 83. Z. Didebulidze, Kültürel ilişkiler, 1983, s. 34).

Kuzey Kafkasya'da yaşayan Gürcülerin İslama geçmesi ve payen olması Alman seyyahı Güldenstedt tarafından da fark edilmelidir ki Osetler arasında yaşayan Gürcü dağlılar ve Müslümanlar arasında yaşayan Gürcülerin yozlaşması hakkında yazmıştı. Bundan başka, Abhazyanın Kuzeyindeki ahali de İslama dönmüştü (bkz. "Gürcistana seyahat", cilt 1-2, 1962-64).

Gürcü halkına en ağır sonuçları Güney Gürcüstan'ın yani Samtshe-Saatabago'nun İslama dönmesi getirmişti.

Gürcüstan'ın serhat bölgelerinden başka ülkenin merkezi bölgeleri ahalisi de kaybediliyordu. Osmanlılar Megrelia'yı Poti'ye kadar işgal etmişlerdi. İmereti'de Osmanlı ordusu bulunuyordu. Kartli ile Kaheti'de ise yüksek mertebeli devlet memurları da Müslümanlığa dönüyorlardı. N. Berdzenişvili'ye göre, kale ahalisinden başka kale etrafındaki köy ahalisi (kale dibililer) de Müslümanlığa dönmekteydi. Eninde sonunda bu sürece Gürcü köylüleri de katılmaya başlamışlardı. Onlar bazen Müslüman ülkelere göçerek "kayboluyorlardı".

Toprak köleliğine ve yabancı orduların saldırılarına dayanamayan köylüler doğup büyüdüğü topraklardan kaçarak ülkenin derinliklerinde mülteci oluyorlardı. Ekseriya da yabancı ülkelere kaçıp "tatarlaşmış" yani "osmanlılaşmış" haline gelmekteydiler. Osmanlı Devleti geri kalmış bir ülke olduğundan oradaki sömürme nispeten "yumuşak"tı (Gürcistan tarihi, IV, s. 397).

Bütün bunlardan yani Gürcülerin toplu islamaştırılmasından dolayı vaktiyle "kocaman ülke" önemini yitirmişti, kalabalık millet ise sayısı az olan millete dönmüştü. Aynı zaman, yabancı ülkelerin saldırılarından gayri bu sürecin nedenleri olarak Gürcüstan'daki iç çelişkileri ve kilise otoritesinin kaybolması da göz önünde tutulmalıdır.

Meshilerin İslama dönmesi

Güney Gürcüstan'da toplam olarak Gürcülerin çok büyük sayısı dinini değiştirmişti. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bir kısmı islamaştırılıp bir kısmı ise Hıristiyanlığın çeşitli kollarına geçmişti . Bunların arasında yerli ahali olan Meshiler yanısıra Güney Gürcistan'a göç eden İmeretliler, Kartliler, Kahetliler de bulunmaktaydılar.

Sürecin şahitlerinden birine göre, bölgede yalnız Gürcüler Müslümanlığa geçmekteydiler. Ermeni ahalisi için islamaştırılma süreci söz konusu değildi. Acaba bunun nedeni neydi? Meshetli Gürcüler neden dinini ve milliyetini koruyamamıştılar?

Saatabago, Kartli ile Kaheti gibi geniş ve Basiani, Karnifori, Tao, Göle, Ardahan, Kars, Parhal, Klarzeti, Şavşat, Acaristan, Samtshe, Cavaheti gibi küçük ülkelere ibaret olan bir ülkeydi.

Meshetli Gürcüler, Gürcüstan Patriğine tabi olan Atskuri, Kumurdo, İşhani, Ançi, Tbeti, Tsurtskabi, Tskarostavi, Eruşani, Valaşkerti, Ani, Kars, Bana, Dadaş Piskoposlarının cemaatını oluşturmaktaydılar. Bu gelenek yüzyıllara dayanmaktaydı. Ne yazık ki, bu geleneği çiğnediğinden Mtshetadaki Ana kilisesinden uzak kalan Mesheti bölgesi, kendi isyanının kurbanı olmuştu.

Emsalsiz gösterişli Oşki ile Hahuli Katedrallerin bulunduğu Mesheti ülkesi (aynı Tortomi) tamamen islamaştırılmıştı.

"... 1549 yılından itibaren Tortomi, Müslüman çevresinde bulunmasına rağmen oralı Gürcüler 17. yüzyılın 40-lı yıllarına kadar Hıristiyanlığını muhafaza etmiş, ama Vahuşti Bagrationi döneminde artık hemen hemen tamamen Müslümanlığa geçmişti... 1643 yılında Osmanlı Padişahı Sultan I İbrahim emri üzerine, Erzurumlu Cafer Paşa tarafından ülkede başlayan sayıma sonucunda vergilerin artırılması Gürcü ahalisinin kitlesel olarak din değiştirilmesine sebep olmuştu. Aynı

zaman, Ermeni ahalisi dinini muhafaza edebilmişti. Bazı Ermeni tarihçilerine göre, "... Ermeniler, başından beri Ermenilerin yaşadığı ve sözde Paşalıklara tabi olduğu yerler gibi Paşalıkların merkezlerinde de Hıristiyanlığı muhafaza etmekteydiler." Örneğin, Ahıska'da yaşayan Ermeniler Hıristiyan olarak kalmışlardı. Gürcülere kıyasla Ermenilerin Müslümanlığa daha ağır geçmesinin kendine göre nedenleri olmalıdır (L. Davlianidze, Hakop Karnetsi'nin bir haberi hakkında, Gürcüstan ve Kafkasya tarihi araştırmala, 1976).

Ermeni bilim adamına göre Ermeni ahalisi Paşalıklara sadece siyasal açıdan bağlıydı. Bundan başka, ruhsal bağlılık da varolmaktaydı ki Ermeni ahalisi kendi din merkezlerine yine de bağlı kalmıştı. Bu yüzden, siyasal bağlılık fazla etkileyici olamazdı. Siyasal bağlılık yaşamlarının yalnız dış tarafı olduktan sonra din bağımsızlıklarına zarar veremezdi.

Meshetli Gürcülere gelince, onlar Atabeglerin akılsız siyaseti yüzünden ülkelerinin henüz Hıristiyan ülkesi olduğu sırada da Ana kilisesinden koparılmış haldeydi.

Atabegler, 15. yüzyıldan itibaren Gürcü Ortodoks Kilisesi'nin bütünlüğü aleyhine çok uğraşmışlardı. Ne yazık ki bu tatsız işi başarmışlardı. Mesheti'nin Gürcü kilisesinden ayırması Meshiler'e olumsuz sonuçlarını getirmiş olmuştur.

"Gürcüstanın bütünlüğü sarsılıp bölüşme süreci başladığında Gürcü Kilisesinin bütünlüğü korunması daha da büyük siyasal ve milli önem kazanmıştı. Bundan sonra Gürcüstan ve Gürcü milletinin bütünlüğünü sağlayan artık tamamen Gürcüstan Patriği olmuştur. Siyasal açıdan Gürcüstan'dan ayrıldığı bölgeler kiliseden de ayrılınca ruhsal ve dini bağlar da tamamen koparılmış hale gelmişti. Bölgenin Gürcü Kilisesinden ayırması için Atabegler tarafından açıldığı amansız savaş, Meshilerin islamlaştırılmasına ve sonuçta Anavatanından koparılmasına neden olmuştur. Bu savaş, bir taraftan halkın gözünde kilise ve Hıristiyanlığın otoritesini düşürüp diğer taraftan da Mesheti papazları Müslümanlığa karşı güçsüz halde bırakmıştı. Dolayısıyla, o dönemde kilise bütünlüğü için savaşanlar aynı zaman Gürcüstan ve Gürcü milletinin bütünlüğünü savunup bütünlüğü aleyhine uğraşanlar ise bu kavramı mahvetmekteydi." (İvane Cavahişvili, cilt 4, 1967, s. 174).

16. – 18. yüzyıllardaki siyasal durumdan dolayı "Gürcü" olarak yalnız Ortodoks Gürcüler sayılmaktaydı. Yukarıda da belirtildiği gibi diğer dinleri kabul eden Gürcüler "Ermeni"; "Frenk" veya "Tatar" olarak anılmaktaydı. Bu durumda Gürcüstan Kilisesi otoritesi çok büyük önem taşımaktaydı.

Gürcüstan Kilisesinin otoritesini düşürmek için yorulmadan uğraşan Atabegler, Gürcüstan patriği rüşvetçilikle suçlamaktan bile çekinmemişlerdi.

17. yüzyılın başlarında Atabegler kendileri için "Gürcülüğün" yani Gürcü Kilisesi cemaatinin biricik siyasal dayanağı olduğunu anlamış oldularsa artık iş işten geçmişti. Mesheti ahalisinin bir kısmı artık Müslüman olup Hıristiyan Atabeglere tabi olmuyorlardı. Hıristiyan ve Gürcü Kilisesine bağlı olan Minuçehr Atabeyine ahalinin bir kısmı tabi olmuyordu, çünkü Mesheti'de "...gelenekler kalmamış; bazıları isteyerek bazıları ise Osmanlıların baskısı altında İslamı kabul ederek Atabege karşı çıkmaktaydılar. Minuçehr de onlara karşı kuvvet kullanıp saygı göstermemekteydi. Bunun için ahali Osmanlılara ve Erzurum Paşasına ihbar etmiş" (Kartlis Tshovreba, IV, s. 725).

16. – 17. yüzyıllar boyunca Minuçehr Atabeği gibi Hıristiyan Atabegler ülkesini kurtarmak üzere Osmanlı ve İranlı işgalcilere karşı çok savaştıysalar da yukarıda da dediğimiz gibi Gürcü Müslümanlarından artık destek alamamışlardı.

"17. yüzyılın başlarında Samtshe'nin durumu kötü hale gelmişti. Minuçehr Atabeğinin bütün uğraşlarına bakmıyarak Osmanlıların baskısı altında olan ahali kendi dini ve geleneklerinden yavaş yavaş vazgeçmekteydi (Gürcüstan tarihi, IV, s. 308).

Ahali, islamaştırılma sürecine direndiği halde Kartli ve Kaheti'nin Gürcü kralları bile Müslümanlığı kabul etmişlerdi. Mesheti'ye gelince, bu dönemde Atabegler Hıristiyan iken ahali esas dininden vazgeçmekteydi.

II Minuçehr Atabeği Hıristiyanlığı korumak için savaşırken kral Simon kızı olan karısı Elene küçük çocuğu ile birlikte 25 yıl boyunca düşmanlardan dağ ve ormanlarda saklanmaktaydı (Aynı eser, s. 304).

Annesi ve başka yakınlarıyla ormanlarda saklanan bu çocuk büyük olasılıkla sonralarda III Minuçehr adıyla Atabeg tahtına geçerek İranlılara karşı Marabda savaşına (1625) katılmıştı. III Minuçehr düşmanlara karşı savaşan son Gürcü Atabeğiydi.

III Minuçehr'in çabaları sonucunda Osmanlı Padişah tarafından ona "Hıristiyan Atabekliğinin" izni verilmişti. Böylece, Osmanlı Devleti tarafından Atabekliği Hıristiyan devlet birimi olarak hukukça kabul edilmekteydi ki dolayısıyla bu bölgenin ahali az da olsun rahata kavuşacakmış olurdu.

Ama vatanına döndükten sonra amcası olan Beka'nın ziyaretine giden Minuçehr zehirlenerek öldürtülmüştü. Beka bir an önce İstanbul'a gidip Müslümanlığı kabul ederek Osmanlı Padişahı tarafından Çıldır vilayetinin Paşalığa tayin edilmişti. Beka, Safar Paşa adıyla tahta geçtikten sonra Mesheti'de Hıristiyanlık yavaş yavaş tamamen kaldırılmaya başlamıştı. Safar Paşa nüfus sayımından sonra Hıristiyan ahaliyi vergilendirmişti. Ayrıca, iç çelişkileri; Kartli Piskoposuna karşı direnişleri yüzünden ve özellikle Osmanlı tarafından Tao-Klarceti ile Şavşat ve Ardanuç işgal edildikten sonra Piskoposlarla manastırlar güçlerini tamamen kaybetmişti. Muhafazakar Hıristiyanlar haçları ve ikonlarını saklayıp bazıları ise Kartli ile İmereti'ye götürüyorlardı. Safar Paşa Osmanlıların siyasetini sağladığı için Müslümanlıktan nefret eden begler ise Samtshe'den kaçmaya başlamışlardı.

Safar Paşadan sonra tahta geçen Yusuf Paşa "Hıristiyanlardan nefret edip bütün geleneklerini yasaklamıştı." (Kartlis Tsoxovreba, IV, s. 727). Yusuf Paşa 1647 yılında vefat etmişti.

Rüstem Paşa hüküm sürdüğü sırada Gürcü kadınlar da Müslümanlığa geçmeye başlamışlardı. Gerçi Gürcü beyler o döneme kadar da Müslümanlığa geçmekteydiler ama eşleri ve hizmetçi kadınları Hıristiyanlığını korumaktaydılar.

Rüstem Paşa da Osmanlı Padişahından hanımların da Müslümanlığa geçmesine dair bir emir almıştı. "O zaman beylerin eşleri ıstırap ve işkencelerden kendilerini korumak üzere dinlerini bırakıp Müslümanlığı kabul ettiler." (Aynı, s. 728).

Muhafazakar Hıristiyan olan ve Müslümanlıktan kurtulmak üzere bir kaç kez intihar etmeyi teşebbüs eden Rüstem Paşanın eşine de zorla Müslümanlığı kabul ettirdiler. Sonunda: "Bütün beylerin eşleri tarafından Müslümanlık kabul edilirse ben de aynen davranacağım" diye dedikten sonra gerçekten de Müslümanlığa geçmişti. Bundan sonra ise "günahlarımızdan dolayı Tanrı cezasını vererek heybetli kiliseler harap olup hayvan barınaklarına dönmüştü. Müslümanlığı hazmetmeyenler ise Kartli, İmereti, Odişi, Guria ve Kaheti'ye kaçarak Aziz Cenazeleri, ikonları ve haçlarını da yanına almaktaydılar. Piskoposlar, rahipler ve keşişler kaybolup yalnız bazı yerlerde papazlar kalmaktaydı. Ve her yerde Müslümanlar hüküm sürüp camileri kurmaktaydılar. Dini önderlerini yitiren köylülere çobansız kalan sürülere benzemişlerdi." (Aynı eser, s. 728). Rüstem Paşa 1659 yılında vefat etmişti. Söz konusu olan süreç 18. yüzyılın sonlarına kadar devam etti. 1705 yılında "Samtshe, Şavşat, Acaristan ve Ardahan'da sayıları oldukça azalan köylülerden başka Hıristiyan kalmamıştı" (Aynı eser, s. 736). Bilakis, Mesheti Osmalılardan nispeten savunmuş olduğu için İç ve Aşağı Kartli'den köylüler yığınsal şekilde göçmeye ve "tatarlaşmaya" başlamışlardı: "bu ülke uzun süreden beri huzur ve barış içinde olup Osmanlılar onlara vergilerden başka zarar

veremediğinden Kartli ve Ermenistan'dan kaçan köylüler buraya yerleşmeye ve çoğalmaya başlamışlardı" (Aynı eser, s. 736).

1723 yılında bile Hıristiyan Gürcistan'dan köylülerin göçü devam etmekteydi.

Yukarda da belirttiğimiz gibi 18. yüzyılın başlarında Samtshe ile Cavaheti, İç ve Aşağı Kartli ve İmereti'den göçüp Müslümanlığı kabul eden ve dolayısıyla anavatanı kaybeden Gürcülerle dolmuştu.

Atabeglikte yani eski Tao-Klarceti'de Müslümanlığa geçirecek olan Gürcülerin sayısı o kadar artmıştı ki Osmanlı hükümeti, bu sürecin nasıl başarıya ulaştırıp Gürcülere sevdikleri dinin nasıl unutturacağını düşünmeye başlamışlardı. Genelde Müslümanlığa geçmek için bir kaç Müslümanın huzurunda "laillaha illa Allah Muhammad-ur rasulullah"ın demesi yeterliydi. Ama Gürcüler için yeni dinin kabul etmesinden başka öz dinleri ve milliyetlerinin küfretmesi şarttı yani Müslümanlığa geçerken Gürcüler alenen dininden vazgeçip Müslümanlığı medhetmeye mecburdular: "Muhammed kutsal adamımız, peygamberimiz ve Allahın kayyumudur. Dini Tatar dinidir ve temizdir. Peygamber ve Allahın seçkinidir. Buna inandım. Gürcülerin dini zalim, çirkin, pis, şeytanın seçtiği idi. Onu bıraktım" (Ts. Abuladze, Hıristiyanların islamlaştırılmasının Osmanlı kuralları, "Literaturuli Sakartvelo" gazetesi (Edebi Gürcüstan), 28.07. 1989).

Bu korkunç kural Gürcüleri "kendi öz halkı ve Hıristiyanlığa karşı müthiş kinle doldurmaktaydı" (Aynı yazı).

Aynı zaman bu kural gerçekleştirildiği sırada aşağıdaki sözleri tekrarlamak da şarttı: "Azize Meryem ve oğlu İsa Peygamberini Allah yarattı. Ana-oğul Peygamberleri Allahın kayyumlarıdır" (Aynı yazı). Dolayısıyla, islamlaştırma kuralları, Gürcülerde genel olarak Hıristiyanlığa karşı değil, yalnız kendi öz milleti ve dinine karşı nefret uyandırmaktaydı. Bundan başka, Müslüman hükümdarlar Gürcülerin İsa Peygamberi ve Meryem Anaya ne kadar bağlı olduğunun ve onlardan vazgeçmediğinin farkında olduklarından Gürcülerden yalnız milli kilisesinin küfretmesini istemekteydiler – "Gürcülerin dini zalim, çirkin, pis, şeytanın seçtiği idi. Onu bıraktım." Bu sözlerin anlamı neydi? Ermenilerin, Katoliklerin, Rumların dini kötü değil miydi? Onlar da Hıristiyan değil miydi? Demek Hıristiyanlık o kadar kötü de değil, ama esas kötülük şeytanın seçtiği Gürcülerin dini, Gürcü kilisesidir. Yukarıda da dediğimiz gibi o dönemde "Gürcü" kelimesi Gürcüstan kilisesi cemaatinin; Gürcüstan Apostolik Kilisesi üyeliğinin anlamına geliyordu. Eğer "Gürcülerin dini" kötüyse Gürcüstan Kilisesi ve Gürcülük de kötüdür. Demek ki söz konusu olan Osmanlı kuralı, Hıristiyanlık ve Hıristiyanlığın başka kolları aleyhinde değil, yalnız Gürcülük aleyhindeydi. Bundan başka da "Tatarlar dini" medhettmekteydi. Ona "temiz, kutsal" derken Gürcülüğü kötületerek "Tatarlığı" övmekteydi.

Söz konusu olan formül söylendikten sonra Gürcüler ruhsal açıdan yozlaşarak Müslüman olurlardı. Bu yolla Mesheti'de Gürcülerin çok büyük sayısı dinini değiştirmişti. Onlar Gürcü milli kilisesini bırakarak Müslüman olmuşlardı. Müslüman iktidarı Kuran-ı Kerim'de Meryem Ana ve oğlu İsa Peygamberi'nin de anılmasından istifade ederek bunun da yardımıyla Gürcüleri dininden ayırtmışlardı. Onlar sözde genelde Hıristiyanlık aleyhine değil, yalnız Gürcülerin imanı aleyhinde savaşmaktaydılar.

Osmanlı Devletinde yaşayan ve ruhsal açıdan dinlerinden vazgeçen Gürcüler yavaş yavaş milliyetini de kaybetmeye başlamışlardı.

Müslüman Gürcüler anavatanlarına ne kadar yakın yaşıyorlardıysa Hıristiyanlığa karşı olumsuz tavırları da o kadar güçlüydü. Örneğin, Samtshe-Cavaheti'de yaşayan Gürcüler Tortomlu veya İspirli Müslüman Gürcülere kıyasla Gürcülüğü daha da şiddetli inkar etmekteydi. Görüldüğü gibi Gürcülük aleyhine serhat bölgelerde yapılan propaganda daha kuvvetliydi. Dolayısıyla, bu yörelerde yaşayan

Gürcüler daha koyu Müslümanlardı. Sınıra uzak yaşayan Müslüman Gürcülere gelince onlar Gürcülüğü yani milliyetini inkar etmemekteydi. Bundan başka Müslümanlığa geçtiklerinde onlardan “Gürcülerin dininin” kötülemesi de istenmemişti. Yani zoraki Müslümanlığa geçen ahali düşmanların dinine isteyerek geçen ahalden daha kolayca milli bilincini koruyabilmekteydi. Bilindiği kadar Osmanlı Devletinde elverişli sosyal ve ekonomik şartlar olduğundan ve insanlar çoğu kez Müslümanlığa isteyerek geçtiğinden Hıristiyan ahalinin zoraki islamlaştırması genellikle bir istisna niteliğini taşımaktaydı. “İmparatorluğun sosyal ve ekonomik çıkarlarına uygun olmadığından dolayı ahalinin zoraki islamlaştırması süreci kitlesel niteliği hiç bir zaman taşımamıştı. Genellikle dini azınlıklar kendi toplumsal ve ekonomik durumları geliştirmek üzere Müslümanlığı kabul etmekteydiler (Ts. Batsaş, Etnolojik ve dini süreçler..., s. 35).

Gürcüler de bu sürece isteyerek katılarak dinini de bilerek kötülemektedirler. O dönemlerde din ve milliyet özdeşleştirilmiş olduğundan söz konusu olan süreç aslında Osmanlı Devleti tarafından Gürcülere karşı uygulanan ruhsal soykırımın anlamına geliyordu. Milli dinden vazgeçmesi aynı zaman milliyetinden de vazgeçmesi demekti. Dolayısıyla Müslüman Gürcülerin yine Gürcü kilisesine yani Hıristiyanlığa döndüren yeni bir kuvvetin oluşturulması aynı zaman milli bilincin yeniden kalkındırılmasına sebep olacaktı. İşbu kuvvet rolünü 19. yüzyılda Atabegliği içeren Ortodoks Rusya İmparatorluğu oynayabilecekti. Ne yazık ki Rusya İmparatorluğu bunu gerçekleştirmeyi istememişti. Bilakis, Rus yönetiminde kalan Müslüman Gürcüler anadilini ve milli bilinçlerini tamamen kaybetmişlerdi. Gürcü kilisesi, tıpkı Osmanlılar ve Mesheti Atabegler gibi Ruslar tarafından da takip edilmekteydi. Böylece, önce Atabegler sonra da Osmanlılar ve Ruslar tarafından Gürcü kilisesinden koparılmış Meshiler tamamen “tatarlaştırılmıştı”.

“Tatarlaştırılma” süreci

13. – 14. yüzyıllarda Gürcüler Tatar ve Türklerin ayrı milletler olduğunun iyice farkındaydılar. Tatarlar Moğolların bir aşireti olurken Türkler etnik açıdan farklı millettir. Fakat İlhanlılar Devletinde (İran’da kurulan Moğol devleti) Müslümanlık kabul edildikten sonra Moğollar asimile olup Tatar adını almışlardı. Yaklaşık 14. yüzyıldan beri Gürcüler bütün Müslümanları “Tatar” olarak adlandırmaktaydılar. Gürcüstanın Güneyinde başka Müslüman devleti yani Osmanlı İmparatorluğu kurulduktan sonra işbu ülkenin ahali de Müslüman olduğu için “Tatar” olarak nitelendirilmişti. Genelde ise Gürcülerin islamlaştırma sürecine “tatarlaştırma” deniliyordu.

Yukarıda da dediğimiz gibi Müslümanlık kabul edildikten sonra Türkiye’de, İran’da ve başka yerlerde Gürcüler tatarlaştı. Bundan dolayı etnik psikolojisi de değişikliklere uğrayarak kendilerini Hıristiyan Gürcülerden ayırmıştı. Gürcüler, etnik psikolojileri değiştikten sonra Gürcü dili yanısıra Türk dilini de öğrenmeye başlamışlardı. Türklerden ayırt etmek için kendilerinden Gürcü, Binali, Müslüman diye söz etmekteydiler.

Bir milletin herhangi bir kısmının başka dine geçtikten sonra milliyetinin kaybetmesi ne kadar mümkündür?

Bazan halkın milliyeti din tarafından belirlenir. Bunun örnekleri, dinsel çelişkiler yüzünden çeşitli tarikatlar oluşturulduğu Ortodoks Rusya’da da bulunmaktadır. Tarikatçılar kendilerini Rus olarak görmemektedir.

Atabeglerin tarafından kışkırtıldığı dini çelişkiler ve Osmanlıların saldırıları Gürcülerin islamlaştırmasıyla sonuçlandı. Sonraki yüzyıllarda Müslüman Gürcülerin bir kısmı Türk bir kısmı ise

Azeri sayılıyordu. Fakat Rusyadaki tarikatçılar kendileri kavriyamadığı halde bile yine de Rus oldukları gibi yukardakiler da yine Gürcülerdi. Türkiye'nin iç bölgelerinde yaşayan Müslüman Gürcüler kendilerini yine de Gürcü sayıp köklerini bilmektedirler.

Devletlerinin çökmesi Gürcüler tarafından hızla milliyeti kaybolmasına sebep oldu.

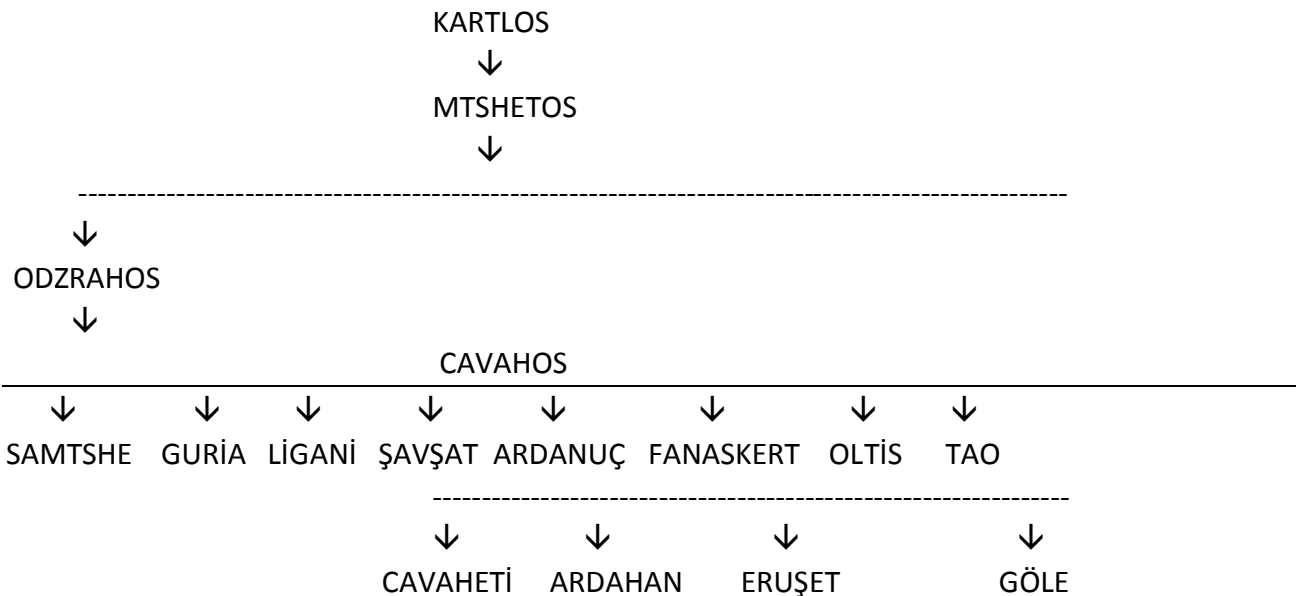
İvane Cavahişvili'ye göre, Gürcüstan'ın yakınlarında İran ve özellikle de Osmanlı İmparatorluğu gibi güçlü devletlerin kurulması; İstanbul'un fethi; Gürcüstan'ın Avrupa'dan kopması ve Müslüman Devletlerin çemberinde kalması; Kuzey Kafkasya halklarıyla düşman haline gelmesi Gürcü halkında her millet için çok tehlikeli umutsuzluğu doğurdu: "...umutsuzluk ve korku bazan zor duruma düşen milletin irade ve ruhunu kırıp morellerini bozar... devlet çıkarları özel yararlarına yerini bırakır... böyle şartlar bazı devletlerin parçalanmasına bile neden olabilir... Kral Giorgi dönemi, Bagrat'ın isyanı ve Kvarkvare Atabeg'in ihanetine, aynı zaman Batı ülkeler birleşerek Osmanlılara savaş vermesinin boş bir hayal olması aşikar olduğuna rasladı " (İv. Cavahişvili, IV, 1967, s. 180 - 181).

Gürcistan etrafında oluşturulan Müslüman çember güçlendikçe Gürcü milleti de ayrı ayrı etnik birimlere parçalanmaya başlayarak Kartlili, Kahetli, İmerli, Meshili, Megrel ve bşk. kavramlar doğmaya başlamıştı. Aynı zaman Gürcüler yabancı dinleri kabul ederek kendi asimilasyon sürecini hızlandırdılar. Bu sürecin görgü tanığı olan Nikifore İrbah: "Her gün Gürcülerin ermenileşme ve tatarlaşmayı görünce onların frenleşmelerini neden yasaklayalım ki?" diye soruyordu.

Gürcüstan Devleti parçalanmadan önce Tao ve Klarjeti ahalişi sadece "Gürcü" olarak tanındığı gibi parçalanma sürecinden sonra "Meshili" kavramı belirlemeye başladı.

Vahuşti'ye göre Tao-Klarjeti'de yaşayan ahaliye "Meshili" adı Bagrationi Hanedanı döneminde verildi (Kartlis Tsoxovreba, IV, s. 658).

Bugünlerde "Meshili" aşiret adı, eski yabancı kaynaklarda söz konusu olan "Meshenler" yani Kappadokiyalılarla ilişkilendiriyor. İberler başka aşiret olarak sayılmakta. Fakat Vahuşti'ye göre Gürcü etnosun aynı kökleri vardır. Mesheti bölgesi de Gürcülerin etnarki olan Kartlos'un bir kısmı olarak adı Kartli yani Sakartvelodur (Gürcüstan). Kartlos'un oğlu Mtshetos "krallığını oğullarıyla paylaşarak Odzrahos'a ... denize kadar uzanmış olan toprakları yani Samtshe, Guria, Ligani, Şavşat, Ardanoç, Panaskert, Oltisi ve Tao verdi ki toplam adı Yukarı Kartliydi... Paravani batısındaki toprakları yani Cavaheti, Ardahan, Eruşeti ve Göle oğlu Cavahos'a verdi ki toplam adı Cavahetidir... (aynı eser, s. 675).

Mesheti bölgesinin ahalisi Mtshetos'un torunları olup "Meshiler" adlarını da ondan aldıkları bu şemadan bellidir: "Ve onlara Samtsheto'nun eski adı olan Meshileri adı verilmişti" (Aynı eser, s. 558).

Aynı esere göre Meshiler kadınlı erkekli Gürcülere benzemektedir. Ağır ve güzel konuşup bilim ve eğitimi sevmektedirler. Eserde onlar 1626 yılına kadar tamamen Hıristiyan olup Gürcü Ortodoks Patriği cemaati olduklarını de anlatılmaktadır. 1626 yılından itibaren köylü ahali Hıristiyan kalıp begleri Müslümanlığa geçmişlerdi. Klarjeti'de köylü ahali de Müslümanlığa geçmiş. Hıristiyanlığı koruyanlar ise Rum kilisesi onlarla ilgilenmediğinden dolayı papaz ve piskopossuz kalmışlardı. Fakat yine de Gürcüce konuşmaktaydılar. (s. 660).

Yabancılar için Meshiler aynı Gürcüler olduğundan Müslüman hükümdarlar da "Meshilerin dini" değil, "Gürcülerin dinini" kötülemektedirler.

Müslüman Meshiler Gürcü dilini uzun süre boyunca yani Rusya İmparatorluğuna dahil olduklarına kadar koruyabildiler.

"Yukarı Kartli yani Mesheti büyük kültürü olan bir ülkedir. Orta Çağda Gürcü kültürünün yükselmesi buradaki dini hayatı oldukça gelişmiş hale getirmişti... Samtse-Saatabago Atskuri, Kumurdo, İşhani, Ançi, Tbeti, Tsurtskabi, Tskarostavi, Eruşani, Valaşkerti, Ani, Kars, Bana, Dadaş dahil olmak üzere 13 Piskoposluğu içermektedir. Mesheti kaybolmasına kadar Güneyde Gürcü Ortodoks dininin sınırları ve Gürcüstan'ın sınırları tesbiti buna dayanarak yapılmalıdır... İşbu listeye Erzurum ve civarlarında yaşayan Gürcülerin dini önderi olan Erzurumlu Piskoposu da ekleyebiliriz... 16. yüzyılın 2. yarısında Samtse-Saatabago'nun Güneyinde bulunan Bana, İşhani ve Ançi Piskoposlukları Osmanlı tarafından yakılıp yıkıldı. Din adamları önce Samtse-Cavaheti, Şavşat ve Acaristan'a sığındılar. 16. yüzyılın sonunda ve 17. yüzyılın başlarında bu yöreler de Osmanlı tarafından işgal edildikten sonra Kartli ve İmereti'ye göçtüler" (Ş. Lomsadze, Samtse-Cavaheti, s. 283 – 284).

17. yüzyılın 60-ı yıllarında Samtse-Saatabago'da tek bir Piskoposluk kalmıştı: "Altın eşyalar, ikonalar, değerli taşlar ve kitaplarla dolu kiliseler harap olmuş. Yörede meydana gelen bu faciadan sonra söz konusu olan eserlerin bir kısmı "bugün de bulunmak üzere Gürcüstan'a getirilmiş. Diğer kısım ise Ahıska Piskoposluğunda yaşayan ahalide kalmış. Fakat kralların ve beglerin kiliselerinde ve özel evlerinde kalan büyük kısım ilk begin torunu olan Gürcü Rüstem Paşa (1644 – 1659) tarafından toplanarak ikonlardan değerli taşlar sökülüp haçlar ve İncillerle birlikte yakılmıştı (G. Juze, Patrik Makar gözüyle 17. yüzyılda Gürcüstan, s. 49; s. 288).

Yukarıda da dediğimiz gibi Mesheti'de harap olan Piskoposlukların din adamları Guria, İmereti, Kartli, Kaheti, Megrelia'ya kaçmıştı. 17. yüzyılın 30-lu yıllarda Sapara Piskoposu Tbeti'ye kaçıp 1650 yılında Tbeti Piskoposu olmuş. Tbeti de Osmanlıların saldırısına uğrayınca Atskuri'ye kaçarak Atskuri Piskoposu olmuştu. İşhani Piskoposluğu harap edildikten sonra 1687 yılında son Piskopos Nikoloz İşhneli Davit Gareci'ye sığınmış. 17. yüzyılın sonlarında Eruşeti Piskoposu Dionise Laradze Ruisi'ye sığınıp Mroveli Piskoposluğu da almış. Atskuri Piskoposu Anton da aynen 18. yüzyılın başlangıcında İmereti'ye kaçıp Gelati Piskoposluğuna tayin edilmişti. "18. yüzyılda Güney Gürcüstan'ın bütün Piskoposlukları ardı ardına lağvedilmiş. 1753 yılında Laz ve Çanların son Piskoposluğu olan Hopa Piskoposluğu ortadan kaldırıldı. İmereti Patriği Besarion Kutsal Sinoda aşağıdakileri bildirmektedir: "Hopa'ya Filimon Piskoposu tayin ettim... Osmanlılar gelip memleketimizi harap ettiler... Filimon o dinsizlerden korkup kaçtı..." 1780 yılında Guria'da Hinotsminda Piskoposluğu ortadan kaldırıldıktan sonra Piskopos İoane İmereti'ye kaçmıştı, çünkü "orasını Tatarlar işgal etmiş ve bütün ahali Hıristiyanlığı bırakıp Tatar olmuş" (Aynı eser, s. 300).

Mesheti'de bulunan 14 Piskoposluktan 18. yüzyılın sonlarına bir tek kalmış. 1740 yılında Osmanlı Padişah fermanıyla İşhani, Atskuri, Sapara ve Tbeti Piskoposluğuna bir kişi tayin edilmiş. "Söz konusu olan tek Piskoposluk 1763 yılına kadar hayatını sürdürmüştü. 1763 – 64 yıllarında bu yörenin Giorgi adında Gürcü Piskoposu Gürcü Ortodoks Kilisesini bırakmıştı. Osmanlılar için Ortodoks Kilisesi Rusya ile Gürcüstan'ın birliği anlamını taşıdığından Ahıska Paşalığının topraklarında Ortodoks Kilisesinin izini bile bırakmamış olmalıydılar. Dolayısıyla Piskopos Giorgi Ortodoks Kilisesini bırakıp Katolik Kilisesine geçtikten sonra Osmanlılar onu takip etmeye bırakmışlardı. Gerçi, bundan sonra onu Eçmiadzin Katolikosu takip etmeye başladı... Ermeni Patriği Osmanlı Padişah'tan İmparatorluğa dahil olan Kafkasya Hıristiyanların gözetme iznini almıştı" (Aynı eser, s. 302).

Gürcücenin unutulması

Ekvtime Takaişvili Müslümanlığa geçen Gürcüler arasında anadilinin kaderi hakkında aşağıdakileri anlatmaktaydı: "Anadili gittikçe unutulmaya başlayıp yerini Tatarcaya bırakmıştı. Bu süreç ilkönce Tatarcanın kolay olduğundan ayrıca, içinde yalnız Kuran-ı Kerimin Tatarca okutulan okullardan kaynaklanıyordu... Bütün bunlara rağmen bazı yerlerde özellikle dağ köylerinde Gürcü dili yine de muhafaza edilmiştir. Erkek ahalisi Tatarca bilir, fakat yalnız yabancılar ve Osmanlı yetkililerle konuşur. Ailelerinde ise herkes özellikle kadınlar ve çocuklar Gürcüce konuşmaya devam eder... Bu yöredeki Lazlar Lazca konuşur. Gürcü dili en iyi zor ulaşılan köylerin ahalisinde korunmuştur..." (E. Takaişvili, Müslüman Gürcüstan, Mnatobi dergisi, N8, 1990, s. 140).

Mesheti'de Müslümanlık yayıldıktan sonra Tatarca (o dönemde Türk diline verildiği ad) da yayıldı. Samtshe-Cavaheti'de bu dil 17. yüzyılın sonlarından yayılmıştı.

"70-li-80-li yıllarda Samtshe-Cavaheti ahalisi Müslümanlığı kabul etmeye devam edip Türk dili yayılmasına da zemin hazırlanmaktaydı. Dini ilkokullarda yalnız dualar ve Türk dili öğretiliyordu. 18. yüzyılda bu işle mollalar ve genellikle din adamlarıyla birlikte devlet memurları da görevlendiriliyordu. Yüksek mertebeli din adamları Ahıska'ya Anadolu'dan gelmekteydiler. Aynı yüzyılın 2. yarısından itibaren Mesheti derebeyleri aileleriyle birlikte artık tamamen islamlaştırılmış idiler (Ş. Lomsadze, Samtshe-Cavaheti, s. 297). Bütün bunlara rağmen Müslümanlığı kabul eden Gürcülerin ailelerinde anadili muhafaza edilmişti. 19. yüzyılda Platon İoseliani yazmıştı: "Cavahetli Gürcüler Gürcüce okunan duaları bile zevkle dinlemekteydiler."

Ama buna rağmen Müslümanlık güçlendikçe Gürcü dili de unutulmaya başladı.

Gürcü dili, Gürcü dini ve kültürünün kaderini paylaştı. Meshetli Gürcüler İslamın baskısı altında kendi dilinden, dininden ve kültüründen vazgeçmeye başladılar. Bir zamanlar bilim ve sanatı seven Meshetliler renksiz Müslüman kitleye dönmüştü. Müslüman Gürcüler tarafından hiç bir mimari, maddi veya manevi kültürel eser yaratılmamıştı. Oysa Hıristiyanlık döneminde Güney Gürcistan'da sanat şaheserleri yaratılmaktaydı. Yabancı egemenliği, halkı ruhsal açıdan mahvetti.

"Yozlaşmış insanlar atalarının yolundan saptıklarından dolayı keyifleri yerinde olmayıp çok çekerek şarkı söylemeyi, dans etmeyi bırakıp yavaş yavaş bağına düşmeye başladılar. 19. yüzyılın başlangıcında islamlaştırılmış Mesheti ahalisi için "Gürcü" kelimesi Hıristiyan demektir. Onlar da eninde sonunda en çok Hıristiyanlıktan ve ona göre de Gürcülüğünden korkmaktaydılar. "Onlar sanki davranışlarından utanarak atalarına karşı suçluluk duymaktaydılar. Bundan dolayı bu konuları konuşmaktan kaçınıp çoğu kez kimliklerini de saklamaktaydılar. Ölmeden önce bazı

Meshiler vasiyet bırakıp Hıristiyan kilisesinde veya Hıristiyan kabristanlarına gömülmesini istemekteydiler (Aynı eser, s. 306).

E. Takaişvili'ye göre Mesheti Rusya İmparatorluğuna dahil olduktan sonra Ardahan ve Oltisi köylerinden Gürcüler 1877 yılı Osmanlı-Rusya savaşı sırasında göç ettikleri için burada Gürcü dili hemen hemen tamamen unutulmuştu. Bilakis Klarjeti ve özellikle İmerhev'de Gürcü dilini herkes biliyordu. Eruşeti'de ve Oltisi Panaskerti, Anzavi ile Niakom'da Gürcüce yalnız yaşlılar konuşuyorlardı. Parhali yakınındaki köylerde ve başka çok köyde Gürcü dilini herkes biliyordu. İşhani çevresinde de Gürcüce konuşan köylerin sayısı çoktu.

Ş. Lomsadze'ye göre Gürcü diline önce yabancı kelimeler giriyordu. Sonra yavaş yavaş gramer kuralları değişmeye başladı ve neticesinde dil de tamamen değişiyordu.

"19. yüzyılın başlangıcında Kür nehri ağzında, Lazistan'da, Çoruh boğazında ve kısmen Samtshe-Cavaheti'de Türk dili hemen hemen savaşı kazandı. Acaristan'da oldukça ilerleyip Kobuleti ile Kintrişi boğazında saldırıya hazırlanıyordu. Yani Gürcü dili en çok İslam'ın savaş kazandığı yörelerden kovalanıyordu" (Aynı eser, s. 298). Dimitri Bakradze'ye göre Müslümanlığa geçtikten sonra 3. nesil Gürcüceyi iyice biliyordu, 4. nesil daha çok yabancı kelimeleri kullanıyordu, 5. nesil artık Türkçe düşünüyordu, ama Gürcüceyi yine de biliyordu ve evde Gürcüce konuşuyordu. Bundan dolayı, Müslümanlığı daha erken kabul eden ve Osmanlılarla daha sık ilişkileri olan yol kenarındaki köy ahalisi Gürcüceyi daha erken unuttuyordu.

Bütün bunlara rağmen Mesheti'ye Ruslar geldiği sırada Gürcü dili mevkiini korumuş haldeydi. Ahalinin önemli kısmı Gürcüceyi biliyordu. Köy ve yörelerin çoğunda Gürcü dili yine de Müslüman Gürcülerin anadiliydi. Bu durum bilim adamları tarafından da doğrulanmaktadır. Meshiler Gürcü dilini Hıristiyanlık dili olarak görüp Ruslardan nefret ettikleri için unutmaya başladılar. Ruslar ve Gürcüler onlar için Hıristiyanlar yani Müslümanların düşmanlarıydılar. Aslında Osmanlı İmparatorluğu da Gürcü Devleti aleyhine bu yüzden savaşıyordu. "16. yüzyılın sonunda ve 17. yüzyılın başlangıcında Osmanlı İmparatorluğu komşusu olan Ortodoks Gürcüstan'ı Güneye doğru uzanmaya başlayan ve genişleyen Rusya'yı olarak görerek onun varlığına tahammül edemiyordu. Türklerin bu tavrı aşağıdaki sözler en iyi şekilde anlatmaktadır: "Moskova kralının torunları tamamen geberirse de Gürcüstan'dan herhangi bir begi alıp tahta geçirirler" (Aynı eser, s. 284). Müslümanlar için Ortodoks Hıristiyanlık, Rusya ile Gürcüstan'ın işbirliği demektir. M. Tamaraşvili'ye göre, aslında Osmanlılar tarafından Mesheti'de Ortodoks Hıristiyanlığın takip edilmesi (Aynı eser, s. 305) ve başka dinlerin zoraki kabulettirilmesi bu yüzdenydi.

Osmanlılar tarafından Meshiler arasında Ruslara karşı saçılan korku tohumları, 19. yüzyılın ilk yarısında doğru çıktı. Ahıska işgalinde Rus ordusu tarafından . Müslüman Meshilere karşı uygulanan anlatılmaz vahşet hakkında çok kısa sürede bütün Osmanlı İmparatorluğunda duyuldu. Anadolu ahalisi paniğe kapıldı. Şehirlerin büyük kısmı Rus ordusuna savaştan teslim oldu. "Ahıska işgali hakkında Erzurum'da duyulduğu sırada ahali şehirden kaçarak Seraskere şehrin savaştan teslim olmasına dair talimat verdiler" (Aynı eser, s. 173).

Meshilerden biri şöyle anlatıyordu: "... Saldırı sırasında ordu şehri yakmadan önce 12 fıçı rom içtikten sonra bütün ahaliye saldırıp onları öldürmeye başladı. Düzmahalledeki bir evde 300 kadın ve gelin saklanmış... O evin kapıyı açamayınca evi yaktılar. Diğer evlerde ve içerisinde 5000 kişi yaşadığı kalede de aynen davrandılar. Bütün malları da mahvedip Ahıska'yı düşman bile acıyacak haline getirdiler" (Aynı eser, s. 170).

11 Ağustos 1828 günü Rus ordusu sabah erkenden şehri topa tutmuş. 15 Ağustos günü şehre hücum yapılacaktı. "Paskeviç savaşın bir imkanı olarak yangını seçti." Özel müfrezelere şehrin bütün önemli yapıları yakmak üzere emir verildi. "Yangın önce şehrin Güney-Batı mahallelerinde

başladı. Tam bu sırada esmeye başlayan rüzgar yüzünden yangın yayıldıkça yayıldı... Paskeviç her evin hücumle alacağına bütün evleri yakmaya tercih etti. Alevlenen evlerde kadınlar, yaşlılar, çocuklar yanıyorlardı. Şehrin camilerinden birine sığınan 400 kişi cami ile birlikte kül oldu. 15 Ağustos gece yarısında yangın Orta Mahalleye varınca evlerden koşarak çıkan şaşırılmış kadınlarla çocuklar direk Rusların kampına kaçmaya başladılar... Kadınlar esir düşeceğine ölmeyi tercih ediyorlardı... Gittikçe şiddetlenen yangında az kalsın Rus itfayeciler de yanacaktı... Ahıska tam bir cehenneme dönmüş” (Aynı eser, s. 168). Sonralarda şehirde veba ve kıtlık da baş gösterdi. Ekmek Rus ordusu tarafından tüketildi. Gerçi bundan sonra Ahıska Anavatanına döndü ve bunun için Gürcü askerler ve subaylar da canını verdiler, ama Rus ordusunun insanlıkdışı davranışları Müslüman Gürcüleri Hıristiyanlıktan daha da uzaklaştırdı. “İslamlaştırılan Gürcüler dini ve milliyeti birbirinden artık ayırmıyorlardı. Gürcü kelimesi onlar için Hıristiyanlık anlamına geliyordu. Bundan dolayı kendilerine Müslüman ya da Tatar diyorlardı...” (Aynı eser, s. 308). Aynı zaman Rus iktidarı Müslüman Gürcülerin köklerini tanımayı reddetti: “...İmparatorluğun sınırları içerisine dahil olan Ahıska ahali için şeriat yine de geçerliydi. Anadolu’dan özel olarak davet edilen din adamlarının faaliyetlerini de kimse yasaklamıyordu. Ahaliye nihai olarak Müslümanlığı kabul ettirerek her yerde açtığı medreselerde Türk dilini öğreten din adamları çok önceden başlamış işini şimdi tamamlamaktaydılar. Bağnazlığa batmış yerli gençler din adamlarının etkisi altında Gürcü dilinden yavaş yavaş uzaklaşıyordu. Osmanlıların tarafından iki yüz yıllık iktidarı sırasında gerçekleştirilemedikleri iş maalesef 19. yüzyılda yani Rus İmparatorluğuna dahil olduğunda yapıyordu. Gürcüler nihai olarak “tatarlaşmış” Gürcü gelenekleri ve ana dilini unutmaktaydılar. Bu açıdan nesiller arasında gerçi bir anlaşmazlık yaratılıyordu. Zagurski’ye göre “Bazı yerlerde genç nesiller artık Gürcüce öğrenmemelerine dair bilgi aldım. Onların görünüşleri de soyadlarından da Gürcü olduklarını belliydi, ama bazıları Gürcü dilini bilmiyorlardı...” (Aynı eser, s. 309). Bunlar, Hertvisi’de Zagurski ile karşılaştığı genç Müslüman Gürcülerdi.

Söz konusu olan durum Müslüman Gürcü begleri az da olsun ayılttığı için halkı ile birlikte Gürcü Kilisesine geri dönmeye; Hıristiyanlığı iade etmeye ve kendi Gürcülüğünü saklanmadan ilan etmeye karar vermiş. Maalesef, Rus yönetimi topraklarını elde etmek üzere onları sürgüne göndermeyi düşündüğünden; Hıristiyanları ise kolay kolay sürgüne gönderemediğinden bu sürece engel olmuş.

“1860 yılında gayrimenkül sorunları incelemek üzere “statski sovetnik” Bulgakov Ahıska’ya geldiğinde eski Gürcü ağaların torunları olan Kvablani, Posof, Abastuman ve Ahıska Sancak Beyleri huzuruna çıkarak halkıyla birlikte atalarının dinine dönmek istediklerini bildirmişler. Bulgakov, çok sevinerek bu haberi Petersburg’a ulaştırmış. Ama başşehirden gelen cevapta bu yörelerde esas sorunun devlet toprakları sayısı artmasının olduğunu açıklanıyordu. Böylece, Müslüman Gürcüler yine Osmanlıların ve Müslümanlığın etkisi altında bırakılmıştı. Yerli Müslümanlar Hıristiyanlıktan kaçarak anadilini de tamamen kaybetmişlerdi” (Aynı eser, s. 315).

Kilisemizin eski cemaati olan Gürcü Müslümanlar yeni hükümet tarafından “yurt dışına kovalanıp böylece Müslüman olarak kalmaya kışkırtılıyordu” (Aynı eser, s. 314). Yaklaşık 60-65 bin kişi Türkiye’ye göçmüş (s. 320). Rus hükümeti Samtshe-Cavaheti’ye Osmanlı İmparatorluğundan kaçan Ermenileri yerleştirdi. Buna rağmen yörede Gürcü gelenekleri ve dilini muhafaza eden oldukça ciddi sayıda Gürcü ahali kalmış, ama Rus hükümetinin sert politikası ve Osmanlıların etkisi yüzünden 19. yüzyılda onlar da tamamen “tatarlaştı”.

Müslümanlığı kabul eden Gürcülerin soyadları

Samtshe-Cavaheti bölgesi Rus İmparatorluğunun eline geçtikten sonra ahalinin büyük kısmı Türkiye'ye göç etmişti. Bölgede sadece gelenkleri ve Gürcü dilini unutmamış ayrıca, Hıristiyanlıktan nefret etmeyen Müslüman Gürcüler kalmıştı.

"Müslüman Gürcülerin oldukça büyük kısmında 19. yüzyılın başlarında "Hıristiyan ruh tamamen kaybolmamış değildi". Dubois'e göre, Müslüman Gürcü Mesheti ahalisi "Osmanlıların geri döndüğünden ve vahşetinden korktuğu için esas dinine geri dönmüyordu." Onlar Hıristiyan geleneklerini hala muhafaza etmiş halde idiler. Mesela, Samtshe-Cavaheti'deki Müslüman Gürcüler Hıristiyan orucu tutmaya devam etmekteydiler. Ayrıca, 19. yüzyıl boyunca Vardzia yöresinde kutlandığı Meryem Ana günü gibi Hıristiyan bayramlarına da katılmaktaydılar. Müslüman Gürcüler burada eskisi gibi kurban kesip Meryem Ana ikonu önünde diz çökerek Tanrıdan yardım istemekteydiler. Nişanlanma törenleri de eskisi gibi Gürcü geleneklerine dayanıyordu... Prens Teymuraz'a göre, Ahıska yöresinde "her zaman Gürcüce konuşuluyordu. Tatarlar olmasına rağmen bütün adetleri hala Gürcüydü." (Ş. Lomsadze, Samtshe-Cavaheti, s. 306).

Müslüman Gürcülerin Gürcü gelenekleri Dubois de Monpere gibi başka yabancı seyyahların da dikkatini çekmişti: "Müslüman Gürcülerin hepsi Gürcüce konuşuyor... Görünüşte de İmerlilerle Kartlililere benziyorlar... Türklerin egemenliğine rağmen Gürcü gelenkleri de hala unutulmamış... Müslüman Gürcülerin köyü olan Ahaşeni'den geçerken orada da herkes hala Gürcü konuşuyor". O dönemde bu normal durumdu. Ahalinin büyük kısmı eskisi gibi yalnız Gürcüce konuşmaya devam ediyordu" (Aynı eser, s. 307).

1832 ve 1870 yıllarının nüfus sayımlarına göre Samtshe-Cavaheti'deki Müslüman ahalinin büyük kısmı Gürcü olarak anmaktaydı.

"1832 yılının nüfus sayımı resmi verilerine göre "Müslümanlığı kabul eden Ahıskalı Türklerin hemen hemen tamamı Gürcü asıllıdır. Onlar Gürcüce konuşuyorlar. Çoğu yine de eski soyadlarını taşıyor. Bazılar Hıristiyanlığa dönmüş bile" (Aynı eser, s. 307).

Gürcü dili ve gelenkleri en çok Tsnisi, Klde, Şurdo, Çvinta, Sakuneti, Mugareti, Giorgitsminda, Oşora, İndusa, Toki, Kilda, Atskveri, Agara köylerinde muhafaza edilmişti. Rusların egemenliği altına geçtiğinde buralıların bilincinde Hıristiyan gelenekler hala muhafaza edilmiş haldeydi. Hıristiyan bayramlarda onlar yine kiliselerde dua etmekteydiler.

Tiflis vialyeti 1870 sayımı malzemelerine göre (Tiflis viayeti tasviri için malzeme derlemesi, 1870) Samtshe-Cavaheti yöresinin aşağıda sayılan köylerinde Suni Gürcü Müslümanlar yaşamaktaydılar: Atskuri (129 aile), Agara (3 aile), Zikilia (47), Tsnisi (26), Tsriohi (32), Tsinubani (50), Tsohtevi (12), Mugareti (27), Giorgitsminda, Çohta, Persa, Dviri, Tkemlana, Sakuneti, Kulhevi, Kopadze, Blorza, Orpola, Peristsihe, İndusa, Toba, Laşihevi, İdumala, Aspindza, Hertvisi (157), Gobieti, Ahaşeni, Orgora, Sahutabeli, Varevani, Erkota, Azgiuda, Roketi, Gulsunda, Alandza, Enteli, Orkepi, Heoti, Agara, Çorço, Groma, Tskordza, Kısatibi, Odunda, Andriatsminda, Klde, Varneti, Panaketi, Şaloeti, Tolerto, Didi Agara, Karzemeti, Enekeni, Uraveli, Thilatubani, Hevaşeni, Untsa, Benara, Phero, Nakurievi, Enteli, Şolaveri, Şorda, Bolacuri, Gogari, Patara Smada, Didi Smada, Çorçani, Zanavi, Tsre, Hospio, Murcaheti, Anda, Kolima, Oşora, Ota, Hizabavra, Alçua, Kokia, Plate, Zeubani, Boga, Sviri, Tşvinta, Tatanisi, Eliatsminda, Keratubani, Dviri, Mikeltsminda, Tsira, Tskurti, Ani, Kikineti, Tshutacvari, Tsahnistskaro, Tsahani, Shvilisi, Tşala, Cakismani, İncgora, Arcina, Abi, Orali, Haki, Horcabi, Abastumani (köy), Varhani, Mlaşe, Zedubani, Apieti, Sairme, Çaçla, Gortubani, Naşniauri, Tsihisubani, Mohe, Gavgi, Dertseli, Kvabiscvari, Kehovani, Uthisubani, Goderdzi, Zarzma, İcareti, Karatubani, Lelovani, Avhevi, Gordze, Kahareti, Samhre, Tshnise, Zazalo, Hero, Ude,

Tsarbastubani, Mareli, Hona, Ortşosani, Pareha, Sapuzara, Çiheli, Naohrebi ((Tiflis viayeti tasviri için... Tiflis vilayeti meskun yerleri listesi, 1870).

“Atskveri mahallesi Sviri köyünde Müslümanlığı kabul etmiş 30 aile var, ama hepsi Gürcüce konuşuyor; Yükseltme bayramında herkes yarı yıkılmış köy kilisesine gidip Gürcü tarzına göre kurban keserek mumları yakıyor... Tsira köyü kilisesine az sütü olan emzikli anneler gidip dua ederek haç çıkarıyorlar, mumları yakıyorlar ve İsa peygamberinden yardım istiyorlar; Sakunetili Müslümanlar yalnız Gürcüce konuşup köylerindeki Meryem Ana kilisesi, haçlar, ikonlar ve kitapları koruyorlardı. Kilisede bir papaz eksikti. İslama yeni geçmiş ahali kiliseye gizlice girip dua ettikleri için gece yarısı oradan ışık sızıyordu. Sakuneti ahali Paskalya bayramını uzun süre boyunca kırmızıya boyalı Paskalya yumurtalarıyla kutlamaktaydı. Kiliselerini korumak bütün Mesheti’de belirli soyların göreviydi. Böylece, Gürcüstan Rus İmparatorluğuyla birleştiğinde Samtshe-Cavaheti ahali önemli kısmında Gürcü dili, adetleri, yaşama tarzları değişmemişti. Değişmiş olan yalnız dindi ki bilindiği gibi milliyeti ile hiç alakası yoktur (Ş. Lomsadze, aynı eser, s. 311).

Rus yönetimi altına geçtikten sonra Gürcü Müslümanların Hıristiyanlığa karşı hevesi azalmağa başladı, Sovyetler döneminde ise hükümet tarafından onlara Azeri okulları açıldı. Azerbaycan’dan özel olarak öğretmenler, gazeteciler, kültür, idare ve siyaset uzmanları davet ediliyordu. Meshiler sınımsız kontrol altına alınarak Gürcü dili ve bilinci ezildikçe eziliyordu. Gürcü okullarının açmasına dair bazı köylerin ricası yönetim tarafından sertçe reddedildi. Böyle durumlarda aldıkları cevap “Siz Tatarlarsınız ve Tatarca okumalısınız”dı. O dönemde Tatarca Azeri diline denmekteydi. Türk kelimesi siyasi sebeplerden dolayı kullanılmazdı. Zavallı Gürcü Müslümanların pasaportlarında bile milliyeti olarak Azeri yazılırdı. 20. yüzyılın 30-lu yıllarında Gürcülerin aleyhinde olan ilk Bolşeviklerin yerine yeni nesil gelince Gürcü Müslümanlara yaklaşım az da olsun değişmeye başladı. Ahıska bölgesel komitesi I başkanı Gürcü Müslümanlar sorununu inceledikten sonra Tiflis hükümetine bildirmişti. 1939 sayımına göre Ahıska bölgesinde 83 köy olmak üzere 55 450 kişi yaşamaktaydı. Bunlardan 5 836 kişi Gürcü, 28 428 kişi ise Azeri sayılmaktaydı. Bundan başka, Ermeniler ve başka azınlıklar da bulunmaktaydı.

“G. Kirvalidze bütün bu Azerilerin hemen hemen tamamının Gürcü asıllı Müslümanlar olduğunun özellikle altını çizmekteydi. Aynı zaman G. Kirvalidze Cumhuriyetin yönetimine Meshet-Cavahetideki Müslüman Gürcülerin Osmanlılar döneminde bile Gürcü dilini unutmamış olduklarını; ailelerinde Gürcüce konuştuklarını; Türkçe ise yalnız ağalar ve devlet memurların konuştuklarını hatırlatmaktaydı. 19. yüzyılda Meshet-Cavaheti Osmanlıların egemenliğinden kurtulduğu halde Gürcü dili unutulması süreci hala devam etmekteydi. “Söz konusu olan durum Rus hükümetinin sömürgeleştirme siyaseti neticesiydi. Fakat bütün bu zorluklara rağmen Meshet-Cavaheti’deki Müslüman ahali Gürcü dilini koruyabildi” (V. Şarvaşidze, Kahrolan evlatlar, Ahalgazrda Komunisti gazetesi. 30. V. 1989).

M. Kirvalidze bundan sonra hükümete Müslüman Gürcülerin soyadlarını içeren bir dosya gönderdi.

“Size Ahıska bölgesindeki İslamı kabul eden Gürcülerin soyadlarını sunuyorum:

Atskuri köy sovyeti:

Atskuri köyü: Barataşvili, Orconikidze, Bakradze, Muhranski, Lomaşvili, Lomidze, Nozadze, Çheidze, Meshidze, Barbakadze, Magradze, Kapanadze, Papidze, Canaşvili, Magalaşvili, Samsonidze, Hmaladze, Kupriaşvili, Marinaşvili, Haladze, Mamukadze, Gurgenidze, Aznaurov yani Aznauraşvili.

Tkemplana köyü: Gvaramadze, Çakidze, Hmaladze, Korkotadze.

Tsriohi köyü: Gurgenidze, magradze, Mahiadze.

Sakuneti köy sovyeti:

Sakuneti köyü: Cavahişvili, Kahidze, Perhanidze, Puturidze, İordanidze, Mamidze, Pataridze, Cavahidze, Tabatadze, Saralidze, Okropiridze, Hahutadze, Potshveradze, Adeladze, Botadze, Bozadze, Kapanadze, Tçonkadze, Patrikaşvili, Gagnidze, Mtşedlişvili, Arkişvili, Bredziaşvili, Talahadze.

Orpola köyü: Feradze, Jujunadze, Bakavadze, Mutiaşvili, Koniaşvili, Puturidze.

Kopadze köyü: Çubinidze, Kipiani, Talahadze, Alhazişvili, Kotadze, Mamukadze, Samsonidze, Saginaşvili, Tikadze.

Agara köy sovyeti:

Zikilia köyü: Gogoladze, Aitadze, Bibinadze, Gvaramadze, Kavazişvili, Sahutadze, Asratadze, Behuradze, Nadiradze, Siradze, Heiradze, Mamaladze, Garodze, Tşitşinadze, Davreşidze, Zilodze, Kotadze, Tutadze, Kapanadze, Mutşiadze, Çitidze, Samsonidze, Eliadze, Kukuadze, Tamaradze, Goçidze, Tataşidze.

Tsinubani köyü: Kukuadze, Zilodze, Çolovadze, Toradze, Caparidze, Çelidze, Totoradze, Tosadze, Topoladze, Uçnadze, Goçadze, Mamukadze.

Gurkeli köyü: Papaladze, Şauşidze, Canadze, Antadze, Çohadze, Eliadze, Loladze, Toradze, Lapidze, Taitadze.

Agara köyü: Tuluşadze, Peradze, Heiradze, Gogoladze, Behunadze, Aitadze, Kotadze, Hahutadze, Gvaramadze, Nadiradze, Koçoradze, Zilodze, Çitadze.

Persa köy sovyeti:

Persa köyü: Çahalidze, Şaşviaşvili, Bekiradze, Muradeli, Zaspıadze, Lolavlidze, Çapidze, Tşiladze, Saparaşvili, Revazişvili, Okruadze, Kudadze, Metshvaradze, Geladze, Bartkadze, Beridze, Korkotadze, Magladze, Mehboridze.

Mugareti köyü: Tamaradze, Mirdzveli, İndurelidze, Mamukadze, Beridze, Beşodze, Beberadze, Doşadze, Tataşidze, Kotadze, Guncodze, Tamaraşvili, Mamukaşvili, Kalakuladze, Svanidze, Turkadze, Metshvaridze, Tosodze, Mtşedlişvili, Koçoraşvili.

Çohta köyü: Kudadze, Çençoşvili, Latukadze, İarmalaşvili, Korkotadze.

Nohtsevi köyü: Tsereteli, Papaladze, Tataşvili, Kapanadze, Tinadze, Çheidze, Lomidze.

Şurdo köyü: Şublazde, Katunadze, Mutiaşvili, Goriaşvili, Hmaladze, Gucelaşvili, Karumidze.

Giorgitsminda köyü: Mazniaşvili, İnasaridze, Eksolidze, Mehborişvili, İbiaşvili, Peradze, Mamuladze, Naskidaşvili, Gogoladze, Mehrişvili, Beradze, Babeladze, Korkotadze.

Klde köyü: Bidzinaşvili, Godziaşvili, Tatidze, Bliadze, Gvaramadze, Gagnidze, Karelişvili, Barkunaşvili, Cibladze, Thilaşvili.

Tsnisi köyü: Kopadze, Basilaşvili, Bekadze, Pavliaşvili, Kvirtihaşvili, Tseroşvili.

Zeubani köyü: Bakanaşvili, Puturidze.

Boga köyü: Saralidze, Zautadze, Çomahidze, Metshvaradze, Çihladze, Tsekvadze, Loladze, Kitşoşvili, Toruladze.

Sviri köyü: Vardiaşvili, Hizanişvili, Maisuradze, Bahtadze, Hurodze, Kakunaşvili, Gogoladze, Korkotadze, Paploşvili, Papiaşvili, Kitunaşvili, Zeitaşvili, Çilaşvili, Koriasşvili, Kurgelaşvili, Pololaşvili, Jgeriaşvili, Mtşedlişvili, Suhtadze, Kakalaşvili, Berdzenişvili.

Tatanisi köyü: Tsulukidze, Bliadze, Tçutadze, Mepurnişvili, Urbanidze, Gantşipadze.

Ani köyü: Orconikidze, Maisuradze, Gvilişvili, Tetrade, Caparidze, Murelişvili.

Kuratubani köyü: Ubeduridze, Zautaşvili, Puturidze.

Dziri köyü: Şubidze, Gelhuadze, Mugraşvili.

Eliatsminda köyü: Usişvili, Kaltahçişvili, Gişeraşvili, Suliaşvili.

Tçvinta köyü: Tetradze, Gişeraşvili, Mugraşvili, Suliaşvili, Sagaradze, Kaltahçişvili.

Zemo Shvilisi köyü: Zanzalaşvili, Cakeli, Caparidze, Maharadze, Adodidze, Abaşidze.

Vale köyü: Beridze, Mgeladze, Tçitadze, Amilahvari, Nadiradze, Lezgişvili, Kurdadze.

Cakismani köy sovyeti:

Cakismani köyü: Giorgadze, Bebinadze, Aitadze.

Pamaca köy sovyeti:

Arcana köyü: Cakeli.

Sadzeli köy sovyeti:

Abi köyü: Tabatadze, Aitadze.

Orali köyü: Mikeladze, Hmaladze.

Haki köyü: Diasamidze.

Minadze köy sovyeti:

Toba köyü: Tamaradze, Varsknelidze.

Kvaltahevi köyü: Tetradze, Koridze, Guliaşvili, Matodze, Selimaşvili.

Kisatibi köy sovyeti:

Kisatibi köyü: Çamahişvili, Saracişvili.

Arculi köyü: Çirtşadze

Anda köyü: Lomidze, Matodze, Kotadze, Grdzeldidze.

Urakeli köy sovyeti:

Urakeli köyü: Maçabeli, Herheulidze, Gurgenidze.

Ortsevi köyü: Mamulaşvili

Tskordza köyü: Maharadze, Sabaşvili

Engikevi köyü: Çakadze, Çohradze, Abduradze

Heoti köyü: Mamulişvili, Gogoladze

Kanpieti köy sovyeti:

Giorgitsminda köyü: Vaçnadze, Tçapanidze

Kantieti köyü: Batoşvili

Patara Agara köyü: Maçabeli

(Ahalgazrda Komunisti gazetesi, 30.V.1989)

Bu liste 1939 yılında Ahıska bölgesinde yaşayan Müslüman Gürcülerin soyadlarını içermektedir. Maalesef, Gürcüstan'ın diğer bölgelerinde yaşayan Müslüman Gürcülerin soyadlarını içeren başka bir liste hiç kimse tarafından hazırlanmamış. Fakat yukarıdaki liste yayımlandıktan sonra tarihçi prof. S. Hositaşvili bölgelere göre Müslüman Gürcülerin soyadları ek listeleri hazırladı.

“Hazırladığımız liste tabii ki eksiksiz değildir, ama Ahalgazrda Komunisti gazetesinde yayımlanan listeyi tamamlamaktadır. O listede bulunan soyadları listemizde yoktur.”

Adigeni bölgesi köyleri: Mohe köyünde Tsulukidze, Tşetşla köyünde Aristavi, Hortubani köyünde Gurgenidze, Eristavi, Kehovani köyünde Hozrevanidze, Adigeni köyünde Şevardnadze, Sanikidze, Ude köyünde Barataşvili, Moloznişvili, Herheulidze, Çatkuraşvili, Abuladze, Petriaşvili, Kiknadze, Lortkipanidze, Abastumani köyünde Maharadze, Keçhuaşvili, Durtseli köyünde Sanikidze, Sagaradze köyünde Kuradze yaşamaktaydılar.

Aspindza bölgesi köyleri: Aspindza köyünde aşağıdaki Gürcü Müslümanlar yaşamaktaydılar – Diasamidze, Zubalaşvili, Toloşi köyünde – Tutadze, Hidirbegaşvili, Şaloşeti köyünde – Maçabeli, Hertvisi köyünde – Abaşidze, Vaçnadze, Orbeliani, Mikadze, Badalaşvili, Şakaraşvili, Tsituraşvili, Toke köyünde – Abaşidze, Rustavi köyünde – Garibaşvili, Gesunda köyünde – Vaçnadze, Oşora köyünde – Avalişvili, Goniaşvili, Tşakoşvili.

Ahalkalaki bölgesi köyleri: Gokio köyünde – Suladze, Vardzelaşvili, Kartsebi köyünde – Kargaladze, Kalda köyünde – Harşiladze, Gogalaşvili, Okami köyünde – Gvritişvili.

Ahıska bölgesi köyleri: Atskuri köyünde – Kokolaşvili, Gogoladze, Tupanaşvili, Çumadze, Mikeladze, Kipiani, Ruhadze, Dozidze, Mehidze, abaşidze, Tkemlana köyünde – Kahidze, Taranadze, Putkaradze, Tsriohi köyünde Lomaşvili, Tabuadze, Bazaraşvili, Zikilia köyünde – Bakuradze, Hmaladze, Zurabidze, Tşitşinadze, Persa köyünde – Svanidze, Zamtaradze, Okrodze, Berdzenaşvili, Svaradze, Çahalidze, Mugareti köyünde – Gvaramadze, Gemçadze, Gamaradze, Koçoradze, Zamtaradze, Çihta köyünde – Sudadze, Kotadze, Şurdo köyünde – Kotanadze, Harşiladze, Murdaşvili, Giorgitsminda köyünde – Mehboridze, Mehridze, Kvirikadze, Papaladze, Tşonkadze, Gvaramadze, Tsnisi köyünde – Mehrişvili, Bekodze, Klde köyünde – Diasamidze, Elisaşvili, Kikitaşvili, Meladze, Bliadze, Bakuraşvili, Tşarelaşvili, Mazmişvili, Gegenadze, Godziaşvili, Mariaşvili, Tşinavadze, Kedelaşvili, Lodiaşvili, Zarnişanişvili, Tedoraşvili, Batoncanişvili, Tsihelaşvili, Putkaradze...

Boga köyünde – Kiçuadze, Çuçuladze, Tşikiaşvili, Kiserbrudaşvili, Rehviaşvili, Zetiaşvili, Tsikvadze, Çivadze, Berdzenişvili, Tatanisi köyünde – Muradaşvili, Sviri köyünde – Betiaşvili, Bahutadze, Kukunişvili, Kavteladze, Korkotaşvili, Salaridze, Kokolaşvili, Tşilidze, Culpadze, Kakunaşvili, Tshvitadze, Tiradze, Koriaşvili, Koriadze, Tşkvinta köyünde – Megorişvili, Guraşvili, Vale köyünde – Abuladze, Çiladze, Gozalişvili (Kotşibroladze), Geladze, Devadze, Berdzodze, Botşorişvili, Barataşvili, Gelaşvili, Toba köyünde – Bebnadze, Nogruaşvili, Gagnidze, Telvani köyünde – Lurhniaşvili, Uraveli köyünde – Lursmanaşvili, Okropiridze, İremaşvili, Kortaneti köyünde – Taplaşvili, Enteli köyünde – Antidze, Hurtsidze, Minadze köyünde – Metskaridze, Heoti köyünde – Manvelidze, Sabadze (Ahalgazrda Komunisti gazetesini, N1, 1990).

Mesheti bölgesinde Müslüman Gürcülerle Ortodoks Hıristiyan Gürcüler yanyana yaşamaktaydılar. Bazen onlar aynı köylerde yaşıyorlardı.

Gürcü Kilisesinin sayısı çok olan cemaatı böylece kayboldu.

Müslüman Gürcüler ana kilisesinden koptuktan sonra Anavatanından da kopmuşlardı. Gürcü kilisesine bağlı oluncaya kadar onlar milli açıdan korunmuş haldeydiler, ama anakilisesini bıraktıktan sonra ulusal bilincini de yitirmiştiler. Anakilisesi onları muhafaza etmekteydi. Nankör oğlu babasına döndürdüğü gibi halkımızdan ayrılan evlatlarını ona geri döndürmesini Tanrımız İsa Mesih'ten rica ediyoruz.

7 Şubat 1991
Borcomi şehri